

't Inschrien

Vereniging Oudheidkamer Twente

In dit nummer onder andere:

- L.J. Bruna “Peintre-Photographe”
- Bernard Westrek, kandidaat-voorzitter van de Oudheidkamer
- Boekrecensie: Oldenzaal in Twente
- Boudewijn’s Proza en Poëzij

Colofon

't *Inschrien* is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Robert Kemper Alferink (hoofdredacteur), Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferweda, Jan Hinke en Harry Mulder.

Aan dit nummer werkten mee:

Willy Ahlers, Hilda Ferweda, Guus Goorhuis, Jan Hinke, Robert Kemper Alferink, Frits van Riel en Goaitsen van der Vliet.

Redactieadres

Bathemerweg 4
7448 PH Haarle
tel. 0548-595724
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Jan van Alsté, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Roy Dams, penningmeester
Ernst Jan Krudop, lid
Jan Morsink, lid
Hugo Repelaer van Driel, lid
Theo van Stapele, lid
Bernard Westrek, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074-2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl
Soos: iedere maandagmiddag 13.30 - 16.30 uur

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost 26,00 euro per lid, met partner 31,50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro.

Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en op de soosmiddagen.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 15 april 2013 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

L.J. Bruna "Peintre-Photographe", het gebruik van fotografie in zijn schilderkunst. Frits van Riel	3
Even voorstellen, Bernard Westrek, kandidaat-voorzitter van de Oudheidkamer Twente Interview: Willy Ahlers en Hilda Ferweda	8
'Het begrip Overijssel doet er toe!' Twentse geschiedenis niet los te zien van provinciale context Interview: Robert Kemper Alferink	10
Column: de mens achter de regionalist Robert Kemper Alferink	12
Welke Website Wint Jan Hinke	13
Oproep: burgemeesters van Twente en Salland in 1930	13
Boekrecensie: Oldenzaal in Twente. Merovingisch Karolingisch Koningsgoed Guus Goorhuis	16
Cursus "landelijke bouwkunst in Twente"	19
Wat schrijf dat blijf (9) Goaitsen van der Vliet	20
Uit de collectie van de Oudheidkamer: Boudewijn's Proza en Poëzij ten voordeele der bewoners van Twenthe Robert Kemper Alferink	22

Foto omslag: Zelfportret van Lambertus Johannes Bruna (1822-1906), gefotografeerd met het naar aanleiding van de Enschedese stadsbrand gemaakte schilderij 'Zonder Dak' (inmiddels verdwenen). Carte de visite uit circa 1865. Collectie: Stichting Edwina van Heek.

L.J. Bruna “Peintre-Photographe”, het gebruik van fotografie in zijn schilderkunst.

Frits van Riel

Vorig jaar oktober hield ik op verzoek in het kader van de cursus Twentse Schilders van de Oudheidkamer Twente een cursusavond over L.J. Bruna. Nadat ik als ver familielid in 2002 een boekje had geschreven over deze Enschedese schilder en de grote overzichtstentoonstelling van zijn werk in Museum Jannink van 2004 had voorbereid, zat ik wat betreft het onderzoek naar zijn werk niet stil en ging verder met archiefonderzoek naar zijn leven en werk. Door de expositie kwamen er nog een paar schilderijen boven water en ook over zijn leven werden nieuwe feiten ontdekt. Na de cursus bereikte mij het verzoek een artikel te schrijven over een wat minder belicht aspect van zijn werk. Ik besloot iets te gaan schrijven over de relatie tussen zijn werk als fotograaf en zijn werk als schilder. Ik heb daar geen kunsthistorisch onderzoek naar gedaan, maar heb er wel een mening en ideeën over.

Het begin als fotograaf

Het is bekend dat Lambertus Johannes Bruna (Deventer 1822-1906 Enschede) na de stadsbrand van Enschede van 7 mei 1862 begon met het medium fotografie. Wanneer precies is niet bekend. Informatie hierover werd in 1964 door zijn achternicht Bertha ter Horst-Hofstede

Pastoor en deken Hendrikus Johannes de Jong.

gegeven in een interview met Tubantia. Op dat moment schonk zij de eerste platencamera van Bruna aan de Enschedese persfotograaf Brusse. Het verhaal gaat dat hij zelf een platencamera bouwde van een uit de brand geredde stoff. De overige onderdelen, zoals de objectieven en de blaasbalg, zou hij uit Duitsland hebben gehaald en de benodigde kennis deed hij op door het bestuderen van Duitse tijdschriften. In het begin van de fotografie in Nederland werd er voornamelijk op jaarmarkten en kermissen gefotografeerd. Bruna was de eerste fotograaf in Twente die zich permanent als zodanig vestigde. Een fotograaf goot in die tijd nog zelf zijn gevoelige platen en behandelde deze met lichtgevoelig zilverjodide of zilverbromide. Was het voor de brand slechts weinigen gegeven zich door middel van een geschilderd portret voor het nageslacht te laten vereeuwigen; na de brand werd dat door de fotografie ook voor burgers met een smallere beurs mogelijk. Aan de achterkant van zijn ‘cartes-de-visite’, met een fotoportret bedrukte kartonnen visitekaartjes van 6 x 8,5cm, zette Bruna zijn beeldmerk met de volgende tekst: “Vergroote portretten naar kaartjes in alle genres. De plaat blijft tot nabestelling bewaard.” Op de voorkant staat meestal met rode letters linksonder “L.J. Bruna” en rechtsonder “Enschede”. Na zijn overlijden werd door zijn executeur-testamentair, mijn overgrootvader en hoofd van de M.U.L.O. in Hengelo B.P. Hofstede, op 24 september 1906 een advertentie in het Nieuws van den Dag geplaatst. Daarin bood hij verschillende

Portret van rechter Ludwig Arnold Meier (1811-1879) uit 1881, particulier bezit.

Aaltjen ten Cate-Stevens en Berend ten Cate.

objectieven te koop aan. De lenzen waren te bezichtigen in het sterfhuis van Bruna op Hengeloschestraat 13. Helaas was mijn overgrootvader, getrouwd met de nicht en aangenomen dochter van de schilder Rika Bruna, niet zo verstandig geweest om het negatievenarchief van Bruna voor het nageslacht te bewaren.

Bruna heeft, zoals eigenlijk wel te verwachten was en ook door andere schilders wel werd gedaan, het medium fotografie gebruikt voor zijn schilderwerk. Bij een aantal van zijn interieurs wordt dat vermoed, maar harde bewijzen ontbreken. Slechts bij het schilderij 'De Brief uit Amerika' uit 1891 is het evident. Voor een geschilderd portret hoefde de afgebeelde waarschijnlijk niet zo lang of helemaal niet meer te poseren. Omdat de plaat werd bewaard of als de familie nog een foto had, was het ook mogelijk iemand na zijn overlijden te laten schilderen. Bruna gebruikte hier verschillende technieken voor.

Gebruik van foto's bij portretten in olieverf
Geschilderde portretten, waarbij Bruna waarschijnlijk een foto als voorbeeld gebruikte, zijn die van fabrikant Hendrik Jan van Heek

(1814-1872) uit 1867 en rechter Ludwig Arnold Meier (1811-1879) uit 1881. Van Hendrik Jan van Heek zijn twee geschilderde portretten bekend, die veel weg hebben van de foto die staat afgebeeld in het boek *Stad en Land van Twenthe* van L.A. Stroink. Bij de grootvader van L.A. Stroink en de schoonvader van Gerrit Jan van Heek, Ludwig Arnold Meier, is het zeker dat de afgebeelde niet poseerde voor het schilderij. Hij was namelijk al overleden en Gerrit Jan van Heek gaf Bruna waarschijnlijk de opdracht tot dit portret ter nagedachtenis aan de overledene. In de eetkamer van het Huis met de Hoge Stoep aan de Markt 26 in Enschede hingen in de tijd dat het gezin van Gerrit Jan van Heek er in de wintermaanden woonde drie schilderijen van Bruna: aan de ene kant het portret van Hendrik Jan van Heek, aan de andere kant dat van Ludwig Arnold Meier en daar tussen in dat van dochter Alida Gerharda (Lida) van Heek met een schaapje in haar armen. Alleen dit laatste portret bestaat niet meer.

Gebruik van negatieven voor portretten in pastelkrijt

Er zijn een vijftal portretten bekend, waarbij Bruna een zwakke contactafdruk met krijt

Lamberta Johanna Hofstede.

bewerkte. De plaat, in dit geval met een maximale afmeting van 64 x 52cm, werd eerst buiten in de zon op lichtgevoelig papier gelegd. In 1884 gaf Jochem ten Cate (1847-1900), eigenaar van de 'Twentsche Boek- en Steendrukkerij J. ten Cate Bzn.' aan de Haverstraat 10-12, Bruna de opdracht tot het vervaardigen van zulke portretten van zijn overleden ouders Berend ten Cate (1804-1882), bakker, grutter en postmeester aan de Haverstraat 85 (grenzend aan de Eschpoort), en Aaltjen Stevens (1806-1865). De originele foto van Aaltjen moet, gezien haar overlijdensjaar, tot de vroege van Bruna hebben behoord. Ook Jochem zelf en zijn echtgenote Fina Egberdina Haverkate (1853-1911) werden op deze manier met krijt afgebeeld. Hun portret is echter niet gedateerd, zodat niet duidelijk is of ze tegelijk met Berend en Aaltjen zijn vereeuwigd. De portretten van Berend en Aaltjen zijn in bezit van de Oudheidkamer Twente en die van Jochem en Fina in particulier bezit. Op dezelfde manier maakte Bruna rond 1887 een portret van de naar hem vernoemde Lamberta Johanna Hofstede (Bertha 1886-1975), middelste dochter van zijn oogappel Rika Hofstede-Bruna. De 'carte-de-visite' van kleine

Bertha is bewaard gebleven. Als we het pastelportret vergelijken met de foto zien we haar handjes op de foto staan, maar niet op de pastel. Dat was met krijt waarschijnlijk te moeilijk. Zowel de foto als de pastel bevinden zich in particulier bezit.

Gebruik van negatieven voor portretten in olieverf

Er zijn twee portretten bewaard, waar Bruna met olieverf op een fotografische ondergrond schilderde. Het oudste bewaarde portret, dat van fabrikant Jan Frederik Scholten (1811-1876), werd na zijn dood in 1877 vervaardigd. Waarschijnlijk in opdracht van een van zijn drie zoons. Het portret was eerst in bezit van Anna Jannink en werd later aangetroffen bij een dochter van zoon Julius Scholten, Willij. Zij was getrouwd met Arnold van Heek. Het werd op doek geschilderd en Bruna moet daarop dus eerst een contactafdruk hebben gemaakt. Dat moet op de een of andere manier al mogelijk zijn geweest.

Van het portret van pastoor en deken Hendrikus Johannes de Jong (1828-1897) is niet bewezen dat het door Bruna is gemaakt. Het is namelijk gesigineerd noch gedateerd. Wel is gebruik

gemaakt van dezelfde techniek. Gezien de vele contacten van Bruna in het milieu van de katholieke geestelijkheid van Twente, zoals pastoor en deken Henricus Gregorius van Coeverden te Enschede en pastoor Henricus Booret uit Weerselo, ligt het voor de hand dat hij de pastoor afbeeldde. Hij schilderde de andere twee ook: Booret omstreeks 1856 en Van Coeverden in 1891. Het gezicht van deken De Jong is erg glad geschilderd en het schilderij zit dun in de verf. Een reden te meer om aan Bruna te denken.

voor de kleinste van de twee een foto hebben gebruikt. Gerrit was op dat moment zes jaar oud en de kleinste is hier een jaar of vier. Voor het rechts afgebeelde Malteser Leeuwkje Molly, het hondje van Bruna zelf, zal hij ook een foto hebben gebruikt. Van de andere bekenden, Rika, haar oudste dochter Dien (mijn oma) en haar schoonmoeder G.W. Hofstede-Blom, is het minder duidelijk. Van dezelfde voorstelling bestaat ook nog een grotere versie en beide schilderijen bevinden zich in particulier bezit.

L.J. Bruna, Brief uit Amerika, 1891.

Gebruik van foto's voor zijn interieurs

Bij veel na de stadsbrand gemaakte interieurs van boerderijen lijkt het er op dat Bruna gebruik maakte van het medium fotografie. Bij de schilderijen 'Bijgekomen van de jacht' (zonder datum) en 'Aan de Maaltijd' uit 1876 lijkt het er op of Bruna zichzelf als jager afbeeldde. Alleen op 'Brief uit Amerika' van 1891 zijn aanwijzingen te vinden dat Bruna foto's gebruikte. In ieder geval voor het jongetje met zijn handen in de Keulse pot. Dat is namelijk dezelfde persoon als het jongetje achter de tafel: Gerrit Hofstede (1884-1962), de oudste zoon van zijn oogappel Rika Hofstede-Bruna. In ieder geval moet Bruna

Literatuur

J.H. van Heek, Herinneringen aan en rondom het Van Heekshuis, Van der Loeff, Enschede, [1945]

F.J. van Riel, Lambertus Johannes Bruna "Peintre-Photographe", eigen beheer, Utrecht 2002.

L.A. Stroink, Stad en Land van Twenthe, Witkam, Enschede, 1962, blz. 508

H. ter Weele Hzn., Enschede van voorheen en thans, een beschrijving van Enschede vóór de brand van 1862 tot 1922/23, Van der Loeff, Enschede, [1930]

Even voorstellen, Bernard Westrek, kandidaat-voorzitter van de Oudheidkamer Twente

Interview: Willy Ahlers en Hilda Ferwerda

Tijdens de Algemene Ledenvergadering in maart zullen de leden van de Oudheidkamer Twente een nieuwe voorzitter kunnen kiezen. Het bestuur van de Oudheidkamer Twente is de afgelopen maanden op zoek gegaan naar een goede kandidaat voor deze functie. Ze hebben een geschikte kandidaat gevonden. Tijd voor een korte kennismaking met Bernard Westrek, zo vlak voor de ledenvergadering, vond de redactie van 't Inschrien.

Bernard Westrek (1947) komt zelf uit Twente evenals zijn voorouders. Hij heeft dus wel een persoonlijke band met de streek. Zijn overgrootvader, Hermannus Mekkelholt 1849, woonde met zijn gezin op de enig overgebleven boerderij in Roombeek. Deze herberg/boerderij heette destijds volgens mondelinge overlevering Mans int Greun, nu Het Vrijdag. Zijn grootvader is op deze boerderij geboren. De boerderij ligt op een boogschot afstand van het OK*Thuis*, aan de Steenbeltweg. Het is dan ook de ideale plaats als achtergrond van een foto met hem. Westrek is zelf ook geboren en getogen in Enschede en heeft er zijn leven lang gewerkt in het onderwijs. We stelden hem de volgende vragen:

U bent jarenlang werkzaam geweest in het onderwijs. Hoe bent u daar in terechtgekomen?

Ik heb 40 jaar lang in het onderwijs gewerkt. Aanvankelijk als leraar scheikunde en natuurkunde in het vwo/Havo onderwijs. Na de middelbare school heb ik chemische technologie gestudeerd aan de Universiteit Twente. Daar heb ik ook de lesbevoegdheid gehaald. Daarna werd ik leraar op het Jacobus College. Het lag mij wel om met mensen om te gaan. Ik ben in veel dingen geïnteresseerd. Behalve in techniek ook in talen, geschiedenis en cultuur. Eigenlijk ben ik een soort omnivoor.

U bent ook directeur geweest van een scholengemeenschap in Enschede. Hoe kwam u in die functie?

Toen ik 15 jaar in het onderwijs had gewerkt, werd ik gevraagd om conrector te worden voor de bovenbouw, dat was in 1985. Dat heb ik 10 jaar met plezier gedaan. In 1995 fuseerde het Jacobus College met 4 andere scholen. Ik werd toen lid van de centrale directie, samen met de

rector. In 2001 volgde een nieuwe fusie, die leidde tot het Bonhoeffer College. Zes scholen werden één instelling met ruim 4000 leerlingen en 500 personeelsleden. Ik werkte in de centrale directie als plaatsvervangend voorzitter en was verantwoordelijk voor financiën, personeel, organisatie en beheer. Het laatste deel van mijn loopbaan was ik tijdens de ziekte van de rector zijn vervanger en werd dus rector.

Nu bent u al een paar jaar met pensioen, maar u lijkt ons niet echt een man om stil te zitten.

Wat heeft u sinds uw pensioen gedaan?

Toen ik twee jaar geleden met pensioen ging, heb ik me voorgenomen niet overal direct in te duiken, maar rustig een half jaartje rond te kijken welke activiteiten me aangenaam en nuttig leken. Ik werd benaderd om in het bestuur te gaan van de Larinkstichting. De Larinkstichting beheert het gebouw van een oud klooster in de binnenstad van Enschede. Dat gebouw wordt bewoond door de woon- en leefgemeenschap De Wonne. De gemeenschap is een vereniging met leden die zich onder meer ten doel stellen mensen in probleemsituaties op te vangen. Na verloop van tijd vervolgen de gasten die opgevangen en begeleid zijn, weer zelfstandig hun weg. Het aantal gasten varieert en ligt gemiddeld rond dertig personen. Naast de bestuursfunctie bleek ik nog tijd over te hebben voor andere activiteiten.

Welke zijn uw hobby's?

Ik vind voetbal leuk, vooral FC Twente is spannend om naar te gaan kijken. Daarnaast ben ik een klusser die ons zomerhuisje grondig heeft gerenoveerd. Kunst en historie hebben ook altijd mijn belangstelling gehad. Als kleine jongen werd ik door mijn moeder veel meegenomen

naar het Rijksmuseum Twenthe, want ik woonde daar vlakbij. Daar was toen nog de collectie van de Oudheidkamer Twente te zien. Die is mij dus zeer bekend. Indrukwekkend vind ik vooral de heel oude voorwerpen in de collectie en natuurlijk het Los Hoes. Daarnaast heb ik altijd belangstelling gehad voor de natuur. Ik ben dan ook lid van het Natuurmuseum in Enschede, nu Vriend van Twentse Welle en ging geregeld naar Natura Docet. Graag ga ik naar TwentseWelle om de collectie van de Oudheidkamer te bekijken.

Hoe bent u in contact gekomen met de Oudheidkamer?

Ik ken Gerard Seyger al heel wat jaren. Wij waren een aantal jaren collega's. Gerard vertelde mij dat men op zoek ging naar een nieuwe voorzitter. Dat sprak mij aan. Aangezien ik geïnteresseerd ben in de Twentse geschiedenis, graag met mensen omga en veel ervaring heb op

het gebied van organisatie en management, lijkt me dit een mooie functie.

Wat zijn uw plannen voor de Oudheidkamer?

Als voorzitter wil ik graag aandacht besteden aan de aanwas van jonge leden. Het kwartaalblad 't Inschrien heeft mijn warme belangstelling, want het is toch wel heel mooi dat er elk kwartaal weer zo'n rijk gevuld nummer ligt. Voorts wil ik verder bouwen aan de relatie met de organisatie van TwentseWelle, waar een groot deel van onze collectie onderdak heeft. Ook de goede relatie met andere (historische) verenigingen en organisaties in Twente en eventuele samenwerking in projecten verdienen aandacht.

Ik loop nu al een aantal maanden mee bij de Oudheidkamer en de inzet van alle vrijwilligers spreekt mij enorm aan. Ik wil daaraan graag mijn steentje bijdragen.

‘Het begrip Overijssel doet er toe!’

Twentse geschiedenis niet los te zien van provinciale context

Interview: Robert Kemper Alferink

Een bevlogen historicus, dat is Ewout van der Horst. Vier jaar lang werkte hij samen met honderden vrijwilligers in de hele provincie aan het project canon-van-overijssel.nl. En nu is 't af. Tijd voor een terugblik met deze Sallander, op hoe hij zijn werk in het voor hem tamelijk onbekende Twente ervaren heeft.

Keuzes maken

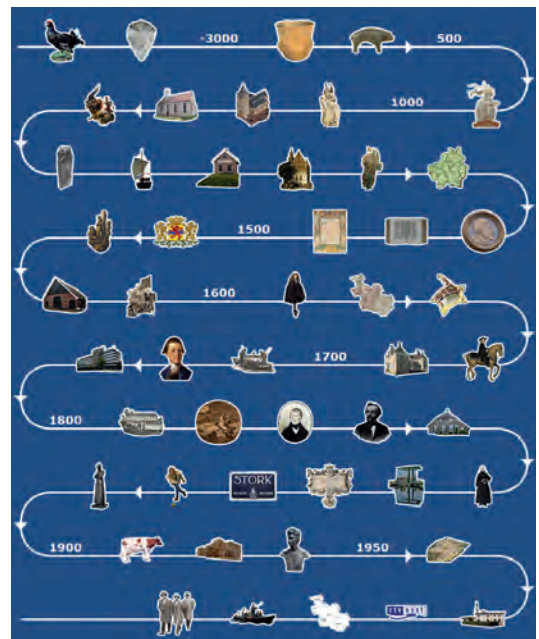
‘Het was moeilijk paal en perk te stellen,’ betoogt Ewout van der Horst. ‘Historische verenigingen zijn zo verknocht aan hun verleden, dat men het liefst zo veel mogelijk onderwerpen wilde beschrijven. Dat strookte niet met het concept van de canon.’ Zowel in Zwolle als Hengelo vonden in 2009 en 2010 informatiebijeenkomsten plaats om historische verenigingen bij dit project van de IJssel-academie te betrekken. ‘Geschiedschrijving op hoofdlijnen. Herkenbare, iconische voorbeelden uit de geschiedenis die tot de verbeelding spreken en vaak ook nog méér moeten vertellen. De beperking tot maximaal vijftig vensters per canon, liefst minder, en ongeveer vijfhonderd woorden per venster; dat leidde er toe dat keuzes maken essentieel was.’

‘Wat is nu inderdaad zó belangrijk, dat een plaatselijk historisch onderwerp een plek verdient in de tijdlijn van de plaatselijke geschiedenis?’ De vraag werd door Van der Horst geregeld geopperd. ‘Die melkfabriek, of de geschiedenis van het onderwijs, is daar inderdaad een wezenlijk ander verhaal over te vertellen dan in andere plaatsen?’

Provinciale canon

Op 27 februari werd op havezate 't Nijenhuis bij Wijhe de Canon van Overijssel gepresenteerd. Vijftig overkoepelende vensters. Aansprekend voor iedereen in de provincie? Van der Horst: ‘De provinciale canon is een soort kapstok voor alle lokale canons. De meest essentiële onderwerpen komen in de provinciale canon aan bod. Elke plaats zou zich op basis van dit uitgangspunt in de provinciale canon moeten herkennen. Daarnaast is er een extra laag in de provinciale canon toegevoegd: provinciale politiek zoals het bestaan van het Oversticht, en

rechtsverhoudingen in de vorm van het gewestelijk dijk- en landrecht, komen in de lokale canons nauwelijks aan bod. In de provinciale versie kan dat niet ontbreken.’

Twente

‘In de provinciale canon heeft Twente een prominente plek gekregen. Dat moest ook wel: het grootste deel van de inwoners van Overijssel woont immers in Twente. Daarnaast valt op dat vensters voor 1800 grotendeels over het westelijk deel van de provincie gaan - met de invloed van de grote steden - terwijl vanaf de opkomende industrialisatie in de negentiende eeuw Twente tot bloei komt.’ Bestaat er eigenlijk wel iets als een provinciale geschiedenis? Van der Horst is er zeker van: ‘Vooraf was ik daar ook wat sceptisch over: Overijssel lijkt niet zo'n krachtig begrip te zijn, met vooral een politieke lading. Dat is ook zo. Desondanks zijn de drie gewesten

Salland, Twente en het Land van Vollenhove al zo'n duizend jaar met elkaar verenigd, en bestaat Overijssel al bijna vijfhonderd jaar als provincie. Zo'n periode, die kan je gewoon niet wegpoetsen. Het begrip doet er toe.'

'Heel veel zaken in de geschiedenis blijken zich niet alleen in Twente óf Salland óf Vollenhove te hebben afgespeeld,' vervolgt Van der Horst. 'Neem nou het grootste deel van de : Zwolle was vanuit het oosten bereikbaar via de Vecht en de Regge, Deventer had haar handelsroutes over Twente lopen. In beide gevallen werd daar optimaal gebruik van gemaakt. En de 'Zwolse' patriot Joan Derk van der Capellen tot den Poll? Hij kwam op voor het afschaffen van de drostendiensten van de Twentse boeren!'

Succes

'Het canonproject heeft als uitgangspunt gehad dat alles online gebeurd. Alle resultaten zijn terug te vinden op www.canonvanoverijssel.nl. Daarnaast is er een app voor smartphones ontwikkeld: de Canonkijker.' Is dat een succes? Volgens Van der Horst wel: 'ik merk zelf dat ik, toen ik voor het schrijven van de provinciale canon op zoek was naar informatie over bepaalde onderwerpen geregeld weer uitkwam bij de plaatselijke canons. Met ruim 1300 vensters fungeren die als een soort cultuur-historische wiki voor Overijssel.' Veel verenigingen hebben er uiteindelijk voor gekozen om de canon ook in boekvorm te publiceren. 'Dat soort publicaties blijft een succes', aldus Van der Horst. 'Ze verkopen goed. Voor veel gemeenten is het de eerste integrale geschiedschrijving. Via het onderdeel Canon in de klas wordt ook de jeugd bereikt met hét verhaal van de plaatselijke geschiedenis. Veel canons hebben een afgeleide versie voor basisschoolleerlingen, aangevuld met docenteninformatie. In Borne is dat helemaal bijzonder aangepakt: daar is de complete canon voor de jeugd toegankelijk gemaakt en in boekvorm verschenen. Een buitengewone prestatie!'

Nieuw talent

Voor Ewout van der Horst zal het altijd een bijzonder project blijven: 'De canon heeft veel opgeleverd, ook voor de historische verenigingen zelf. In veel gevallen is er

aanvullend historisch onderzoek gedaan wanneer bepaalde feiten tegenstrijdig leken te zijn, of wanneer er zelfs helemaal nog niets over was gepubliceerd. Het blijkt dat de recente geschiedenis, van na de Tweede Wereldoorlog nog maar beperkt de aandacht heeft van de historische verenigingen. Om die periode kan je, zeker in een integrale canon, niet meer heen. Leuk is het om te zien dat, misschien wel daardoor, ook nieuwe mensen bij historische verenigingen zijn betrokken. Mensen met kennis over specifieke tijdvakken uit de geschiedenis, of het nu de archeologische vondsten uit de prehistorie betreft, of moderne sportgeschiedenis. Zaken als ruilverkaveling, sociaal-cultureel werk, vaak is het nog niet eerder onderzocht. Historische verenigingen kwamen er ook achter dat het schrijven van goed toegankelijke teksten iets wezenlijk anders is dan het doen van onderzoek. Voor beide heb je goede mensen nodig, en dat is bij de meeste plaatselijke canons goed gelukt. Dat is dan ook een mooi resultaat van dit project: het canonproject heeft mensen weten te verbinden'.

Column: de mens achter de regionalist

Robert Kemper Alferink

Het Album Tubantia is inmiddels in druk verschenen. Een prachtig boekwerk, met fraaie fotografie uit het Twentse land. G.J. ter Kuile's passie voor Twente, vervat in 150 pagina's. Waar kwam zijn passie eigenlijk vandaan? Jan Herman van Heek schreef een In Memoriam voor Ter Kuile in 1955. Gereserveerdheid, degelijkheid, vasthoudendheid en trouw, waren aldus Van Heek de typisch Twentse eigenschappen die Ter Kuile bezat. Over de mens Ter Kuile vernemen we verder weinig. Wie was hij eigenlijk? Wat bewoog hem om met Twente bezig te zijn? Frank Löwik heeft in zijn *De Twentse beweging* veel aandacht besteed aan het Twents regionalisme als beweging, en de individuele regionalisten die daar binnen actief waren. Publicaties, bestuursfuncties en andere nalatenschappen schetsen de wereld van de Twentse cultuurminnaars van de afgelopen eeuwen. De mens áchter de regionalist blijft ook hier onderbelicht. Iedereen meent een beeld te hebben van Van Deinse, Elderink, Ter Kuile en Snuif, maar wie kent hen echt?

Mr. G.J. ter Kuile vierde op 16 juli 1941 zijn zeventigste verjaardag waar bijna heel historisch Twente voor uitgenodigd was. Bijna niemand weet van die gebeurtenis. Drie dagen later schreef Ter Kuile een brief aan zijn 'Amice Dingeldein'. Dingeldein was 23 jaar jonger, maar ondanks dat lijken de heren een vriendschappelijke band te hebben gehad. Ter Kuile schrijft over zijn verjaardag: "Ik had een oogenblik mij voorgesteld deze "huldiging" te ontlopen, maar dat ging toch ook heel moeilijk om allerlei redenen – en we zijn nu maar erg dankbaar dat we dezen onvergetelijken dag hebben mogen vieren. Een macht van bloemestukken, een vracht van brieven (meer dan 80 te beantwoorden), een vracht van kaartjes, briefkaarten en telegrammen enz. Ze overdrijve 't wel, - maar de bedoeling is gaarne geaccepteerd. Daar ook de jongens met hun vrouwen overgekomen waren was 't ook een

pracht familie dag. [...] Ook mijn vrouw laat u zeer groeten en onze vriendelijke groeten ook gaarne aan uw moeder. Het aller aller beste. G.J. ter Kuile". Dingeldein was op Ter Kuile's verjaardag aanwezig geweest. Ter Kuile schonk hem een exemplaar van zijn *Opkomst van Almelo en omgeving*, voorzien van een opdracht, dat tijdens de verjaardag werd gepresenteerd.

Over de informele contacten tussen regionalisten is dus weinig bekend. Archiefmateriaal is mondjesmaat bewaard gebleven, slecht toegankelijk en vaak überhaupt nog nooit onderzocht. Daarbij is de kans groot dat veel correspondentie een inhoudelijk karakter heeft. In de archieven van de Oudheidkamer bevinden zich – aldus de catalogus – zes brieven van pastoor Geerdink aan advocaat Hattink over de kerk te Tubbergen, het klooster Albergen, de Hunenborg, de kerk te Ootmarsum et cetera. Blijft het daar bij, of geeft deze correspondentie meer prijs over hun onderlinge contacten? Ook de archieven van Snuif bevinden zich bij de Oudheidkamer: correspondentie met Mr. J.J. Nanninga Uitterdijk, Mr. R.E. Houck, S. Muller Fzn. (uit het Utrechtse), toenmalig rijksarchivaris Mr. R. Fruin en vele anderen.

In navolging van het Twentse Taalbank-project, hoop ik dat er nog eens een integraal onderzoek komt naar overgebleven archivalia – en andere sporen – van Twentse regionalisten. Hun publicaties zijn bekend, hun leven nauwelijks. Hopelijk kan het bestuur van de Oudheidkamer Twente hier het voortouw in nemen.

Welke Website Wint

Jan Hinke

Onze oproep om met uw favoriete website mee te dingen naar de prijs van Welke Website Wint? heeft een eerste oogst aan inzendingen opgeleverd. Een bescheiden oogst vooralsnog, maar zo is nu eenmaal onze aard. Eerst maar eens “kijken wat ‘t wodt”. Misschien was het voor deze of gene ook nog niet helemaal duidelijk wat de opzet was. Hopelijk kunnen zij uit het hierna volgende opmaken wat de bedoeling is. Ook al kan de prijswinnende website u op het verkeerde been zetten, omdat we in dit geval niet zozeer de originaliteit van de website, als wel het bijzondere aspect van een bepaald gedeelte van de website hebben laten prevaleren.

Als winnaar van de eerste ronde kwam uit de bus de website van de Historische Kring Losser (HKL): www.historishekringlosser.nl, ingestuurd door de heer Georg van Slageren, secretaris van de HKL. Hij wees ons op een navolgenswaardig aspect van de site en dat gaf voor ons de doorslag. Of om zijn eigen woorden te gebruiken: “*Het bijzondere van deze website is dat vanaf 2002 de tekst van het tijdschrift van de HKL (Oet Dorp en Marke Losser) tegelijk met het fysiek verschijnen van het boekje ook op de*

site geplaatst wordt. Dat is vrij ongebruikelijk (ik meen dat de Overijsselse Bibliotheek Dienst eens uitgezocht heeft dat er in Overijssel maar twee historische verenigingen zijn die dat doen). Kennelijk zijn veel redacties/besturen bang dat ze via internet leden/abonnees kwijt raken. Wij merken daar niets van: In de laatste vijf jaren zijn we gegroeid van 430 naar 680 leden. Wij hebben meer het gevoel dat er regelmatig mensen lid worden die ons hebben leren kennen via internet. Publicatie op de website vanaf 2002 betekent dat er inmiddels 44 nummers te raadplegen zijn. Deze nummers herbergen een schat aan informatie over de geschiedenis van Dorp en Marke Losser (en over het reilen en zeilen van de HKL).”

Na dit gloedvolle betoog konden wij niet anders dan hem de prijs geven. Daardoor moesten de volgende websites genoegen nemen met een eervolle vermelding:

- www.gahetna.nl
- www.noordnl.nl
- www.plaatsengids.nl
- www.stationsweb.nl
- www.watwaswaar.nl

Oproep: burgemeesters van Twente en Salland in 1930

Willy Ahlers, lid van onze redactie, is al meer dan 10 jaar bezig de geschiedenis van de oude Hengelose bedrijven Hazemeyer en Heemaf te beschrijven. In de zestiger jaren van de vorige eeuw gingen beide bedrijven met Smit Nijmegen en Coq Utrecht op in Holec. In een archief kwam hij bijgaande foto tegen. Deze is gemaakt tijdens een excursie naar Heemaf op 26 november 1930. Het is een bezoek van een aantal burgemeesters uit Twente en Salland aan het bedrijf. Willy wil graag weten wie wie is. De vierde van links zittend is de burgemeester van

Enschede Bergsma. Maar wie zijn de anderen, uw hulp wordt gevraagd. Wel is er een overzicht van burgemeesters uit die periode.

De tweede man links staand is vermoedelijk Ir. de Klerk van Heemaf. Kunt u Willy helpen dan graag bericht aan de redactie van ons blad. De redactie is benieuwd of we samen met u de namen kunnen vinden. Niet alle hierboven genoemde burgemeesters staan op de foto. Op het moment dat we alle namen weten, zullen we de foto opnieuw in ons blad opnemen.

Overzicht burgemeesters

Almelo	Sichterman
Borne	Schaepman
Dalfsen	Ynzonides
Denekamp	Wynia
Goor	van der Sluis
Haaksbergen	von Heijden
Hardenberg	Schuite
Hellendoorn	van den Steen van Ommeren
Hengelo	Jansen
Holtén	Pakkert

Losser
Oldenzaal
Ommèn
Ootmarsum
Raalte
Rijssen
Tubbergen
Weerselo
Wierden
van Helvoort
Tegel
Nering Bögel
von Bönninghausen
Kerssemakers
Knottenbelt
Luijckx
Banning
van den Berg

Boekrecensie: Oldenzaal in Twente. Merovingisch Karolingisch Koningsgoed

Guus Goorhuis

Afgelopen september, vijf jaar na de presentatie van Tilly Hesselinks De Plechelmuskerk te Oldenzaal etc. (Albergen 2007) verscheen van dezelfde auteur en eindverantwoordelijk samensteller, met medewerking van Kohl, van Heel en Ankone, een tweede publicatie: Oldenzaal in Twente - omvangrijker, zowel wat betreft inhoud als de beschreven periode. Beide boeken samen vormen een ambitieus project van ruim 1300 bladzijden. Enkele voorpublicaties in de rubriek Stad en Land, woensdagbijlage van de Twentsche Courant Tubantia, deden me besluiten ook dit tweede boek aan te schaffen. Aangekondigde ontdekkingen – zoals van een verwoesting van de Plechelmuskerk in 1123 en van een blijkbaar vrij uniek fenomeen van een offergraf in dezelfde kerk, gebaseerd op vondsten van volgens Hesselink tot dusver onbekend gebleven Duitse en Utrechtse bronnen – maakten me nieuwsgierig naar die historische verschijnselen, maar eigenlijk nog meer naar de bronnen ervan. Vooral als je bedenkt dat de Twentse geschiedenis nogal karig bedeed is met middeleeuwse bronnen.

De kern van het boek

Het omvangrijke vierde hoofdstuk (p.12-289) dat de kern van het boek vormt en ook dezelfde titel voert bleek na lezing de toets der kritiek niet geheel te kunnen doorstaan. Het gepresenteerde is vaak onvolledig of niet gedocumenteerd door relevante literatuur en bronnen, of deze worden foutief respectievelijk speculatief geïnterpreteerd. Ik geef hieronder een vijftal voorbeelden van 'probleempunten' die ik heb aangetroffen in dit hoofdstuk en die kenmerkend zijn voor de werkwijze van auteur Tilly Hesselink-van der Riet.

Paragraaf 20 (p.113-119) heet *De verwoesting van de eerste Plechelmuskerk te Oldenzaal door de Saksen (1123)*. Voor deze als ontdekking gepresenteerde stelling geeft Hesselink één bron: een citaat uit de 17e-eeuwse kroniek *Res Transisalanae* van Henricus Brumanus. Maar als dat citaat vertaald wordt en vervolgens ook de alinea's ervóór en erna als context ervan, dan zien we dat Brumanus niet de Saksen van de door Hesselink ten tonele gevoerde Lothar von Supplinburg uit 1123 bedoelt, maar die uit de tiende eeuw, ten tijde van bisschop Balderik. Het bewuste citaat, op mijn verzoek vertaald door Gerard Bartelink, luidt: "In Oldenzaal herstelde hij (Balderik) de door de Saksen verwoeste stadsmuur en kerk (...)". Hesselink's stelling is dan ook onhoudbaar. Complicerende factor is dat deze misvatting van een verwoesting uit 1123 in de overige paragrafen een eigen leven gaat leiden,

want andere historische gebeurtenissen worden in het licht hiervan (oorzaak en gevolg) beschreven. Genoemde kroniek van Brumanus is overigens in tegenstelling tot wat vooraf door Hesselink gesteld werd niet onbekend maar maakt deel uit van Dumbar's *Analecta*, deel II uit 1721.

Dan het eerder vermelde offergraf in de Plechelmuskerk. De bron voor deze vermelding (p.159, 162) blijkt ook hier geen Duitse of Utrechtse ontdekking te zijn maar het betreft de bekende en nogal eens geciteerde *Acta Rovenii*, een handschrift van Rovenius uit 1616, in de 19e eeuw gepubliceerd en sinds enkele jaren ook te raadplegen op www.plechelmusbasiliek.nl. Bovendien is het fenomeen offergraf in tegenstelling tot wat de auteur stelt, een algemeen gebruik in de liturgie van de late middeleeuwen en vroege nieuwe tijd. De liturgische praktijk van het Plechelmuskapittel maakte deel uit van de West-Europese kerkelijke traditie, dat is reeds in 2005 aangetoond. Zie: G.Goorhuis en J.Oude Nijhuis (red.): *Plechelmus. Zijn kerk, liturgie en kapittel te Oldenzaal*, p.137-169.

Paragraaf 50 (p.224) is getiteld: *Belening in die Urbani, Hofburcht, dichtbij Oldenzaal door Otto II zur Lippe(...)*. De (in het Latijn) geformuleerde passage "in die Urbani" betekent "op de dag van Urbanus", dat wil zeggen dat de oorkonde van die belening gedateerd is op 25 mei 1227. Op de liturgische kalender, ook die van Oldenzaal, is dat

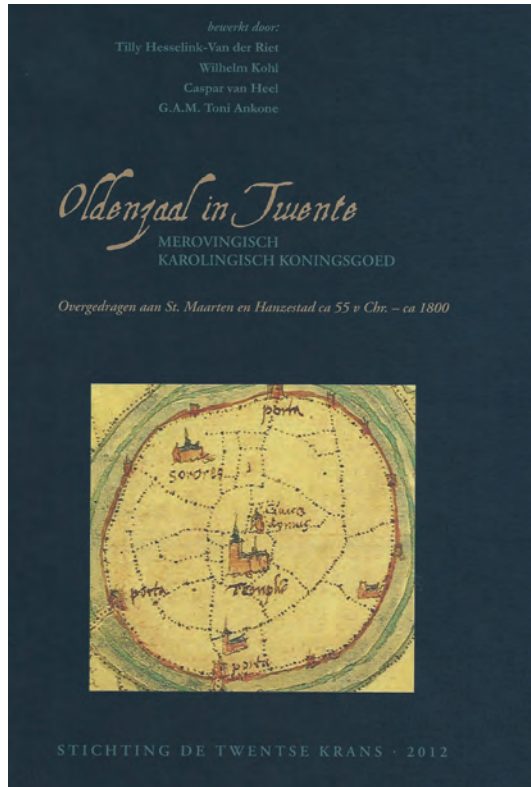
de feestdag van de heilige Urbanus. Heeringa's geciteerde Oorkondenboek geeft dat correct weer: "*Actum anno gracie MCCXXVII, in die Urbani, apud Aldensele.*" Vanaf de elfde eeuw fungeerden liturgische kalenders als leidraad bij het dateren van overeenkomsten en allerlei andere zaken. Hesselink geeft echter een geheel andere betekenis aan de persoonsnaam Urbanus, namelijk die van Burcht ofwel Hofburcht (van de bisschop, bij Oldenzaal). En de Latijnse passage "in die" (op de dag van) wordt door haar geduid als een combinatie van het Nederlandse voorzetsel met aanwijzend voornaamwoord "in die" (burcht). Zij citeert Schütte's Wörter und Sachen etc., maar had evengoed Niermeyer's Mediae Latinitatis Lexicon kunnen raadplegen: het begrip Urbanus in hun betekenis is niet van toepassing op het, in dit geval, dateren van een oorkonde. Deze vertaal- en interpretatiefout heeft echter wel invloed op haar verdere betoog. Zelfs in het register staat "Urbanus" vermeld als "stedelijke nederzetting, bij Hof Oldenzaal."

Op p.101, 107-108 en 211 wordt gesteld dat de wijding van de eerste Plechelmuskerk plaatsvond op 22 oktober 1048. Afgezien van de vraag of de eerste Plechelmuskerk wel gewijd zou kunnen zijn op die datum (dan zou namelijk de kerk van 954 een andere patroon gehad moeten hebben) leert de tekst van de bekende keizerlijke oorkonde uit 1049 (die hier slechts indirect, via het citeren van eigen werk, als bron wordt gesuggereerd) dat deze aanname niet mogelijk is. De oorkonde noemt het jaar 1048 niet, we zien alléén dat de keizer toestemming geeft voor een jaarmarkt in Oldenzaal, van twee dagen vóór tot twee dagen na het feest van kerkwijding dat op de 22e oktober gevierd wordt.

Het in dit hoofdstuk voortdurend citeren van het eigen Plechelmusboek uit 2007 maakt het voor de lezer overigens niet eenvoudiger om de oorspronkelijke bronnen te vinden, want ook laatstgenoemd boek vertoont dezelfde problematiek zoals hier geschetst.

Een opmerkelijke, ook hardnekkige fout is de vermelding op p.48 van de zogeheten Statuten van het kapittel. In de bespreking van Jan Oude Nijhuis en ondergetekende van het vorige boek van Hesselink over de Plechelmuskerk

(*'t Inschrien*, 2008-1) wees ik reeds op het feit dat hier sprake is van twee verschillende handschriften, namelijk twee 17e-eeuwse afschriften van respectievelijk de statuten van het kapittel uit 1514 én van de Acta Rovenii uit 1616. Desondanks maakt Hesselink opnieuw dezelfde fout door deze twee volstrekt verschillende bronnen tot één samen te voegen onder de misplaatste titel 'Statuten'. Elke onderzoeker wordt hierdoor op het verkeerde been gezet.

De overige hoofdstukken

Net als hoofdstuk 4 vertoont ook hoofdstuk 5 (*De Heiligenkalender in het Calendarium Sancti Plehelmi*) de nodige gebreken. In dit hoofdstuk poogt Hesselink via de heiligennamen van de Oldenzaalse middeleeuwse liturgische kalender een bijzondere relatie te leggen met die van de abdij Prüm en het bisdom Trier. Via Prüm zouden Trierse heiligen "hun uitstraling naar Oldenzaal (hebben) gekregen" (p. 307). Hierin loopt ze vast. Doordat ze naar eigen zeggen geen kennis genomen heeft van het Martyrologium Romanum – een afzonderlijke publicatie van deze algemene kerkelijke kalender zou er namelijk niet zijn

(p.308), maar die bestaat wel degelijk, in zowel een Romeinse als een Nederlandse uitgave (Vlagwedde 2008) – wordt aan heiligenamen die op deze kalender voorkomen een status toegedicht die hen niet toekomt. Namelijk de eerdergenoemde verbinding van Prüm met Oldenzaal (p. 289, laatste regel, en Inl.,p.8). Verder worden op p. 307 vier zogeheten “verplichte” liturgische feestdagen in Trier genoemd, die ook in Oldenzaal gevierd zouden worden. Op de Oldenzaalse kalender staan deze namen echter niet in rood vermeld maar in zwart, er is dus géén sprake van verplichte feestdagen. Hier wreekt zich het feit dat de auteur evenmin kennis genomen heeft van de fundamentele studie van pater dr.B. Kruitwagen OFM over dit complexe onderwerp: *De betekenis van den Middelen-eeuwschen heiligenkalender, en de kalenders van Utrecht, Toulouse en van de Karmelieten*, in: Het Boek 25 (1938-'39),7-44. De slotopmerking van dit hoofdstuk (op p. 307) dat “de heiligenkalender van Oldenzaal in een groot verband is geplaatst” is dan ook misplaatst.

Het omvangrijke hoofdstuk 6 (*Bewerking Calendarium Sancti Plechelmi*, p.309-530) bevat een opsomming van ruim 450 namen van boerderijen, percelen en personen uit dit handschrift – geordend per richteramtb – die voorzien zijn van literatuur- en bronvermeldingen. Deze vormen een nuttig hulpmiddel voor de lezer die zich verder wil verdiepen in deze namen. Had de samensteller zich maar tot dit onderdeel beperkt. De honderden vertaal- en interpretatiefouten bij de even zovele citaten uit het memorieboek tasten de betekenis van de oorspronkelijke tekst namelijk fundamenteel aan. Zo zeer zelfs, dat de vraag zich opdringt of de vertaler en bewerker wel voldoende thuis zijn in de taal, specifieke terminologie en opzet van een dergelijk laatmiddeleeuws memorieboek. Slechts enkele fouten kunnen hier vermeld worden.

Op p. 370 staat bij 12 januari het veel voorkomende begrip “commemoratio”. Dat betekent echter niet, zoals Hesselink aangeeft, “medememorie”, maar “(plechtige) gedachtenis”. Op p. 490 (16 mrt.) staat: “5 pond van magister Henricus Boyck en de som geld van Raymundi”. Dat moet echter zijn respectievelijk “5 boeken”

(*quinque libros*) en “handboek”(Summa) van Raymundus.

Op p. 311 staat “Groenedonderdag”. Bedoeld zal zijn Witte Donderdag: een ongelukkige, al te letterlijke vertaling uit het Duits dat op zijn beurt weer een vertaling van het Latijnse origineel geweest zal zijn (door Kohl?). Over de werkwijze en rolverdeling voor dit boek – wat heeft Wilhelm Kohl nu precies bijgedragen? – wordt de lezer echter niet ingelicht.

Tot welke vrij dramatische verbastering zo’n vertaling en bewerking kan leiden, toont onder meer een vergelijking van de passage op p. 315 bij 6 juni (anno 1495) met een andere vertaling van dezelfde passage, maar dan door de Nijmeegse emeritus prof.dr.Gerard Bartelink. Diens editie van het memorieboek van het Oldenzaalse Plechelmuskapittel (transcriptie, vertaling, toelichting en registers) staat al sinds 2009 op eerdergenoemde website van de Plechelmusbasiliek, maar wordt opmerkelijk genoeg geen enkele keer geciteerd of expliciet geraadpleegd door Hesselink. Een weinig wetenschappelijke handelwijze want door krantenpublicaties en ook anderszins is de auteur op de hoogte van het bestaan van deze editie. En wat te denken van de vertaalde passage “Evenzo werd overgemaakt, zekere akkers in Lemeslo gelegen, die bij de metten aanwezig waren.”(p. 416 bij 10 augustus). Bovendien is “overgemaakt” een foutieve vertaling van de veelvuldig gehanteerde term “contulit” (zie daarvoor Bartelink’s inleiding bij diens eerdergenoemde vertaling).

Tot slot: de inleidende zin bij dit hoofdstuk op p. 309 – “Het Calendarium is de heiligenkalender van de Plechelmuskerk” – is onjuist: dit handschrift is geen kalender maar een necrologium of obituarium, vanaf de 15e eeuw ook memorieboek genoemd. (Zie: G.Goorhuis: *Het memorieboek van het Sint-Plechelmuskapittel*, in: Jaarboek Twente 2010, p.5-17).

Hoofdstuk 7 (*Overzicht van Geestelijken en beambten van het Kapittel*, p.530-593), is, gezien de inleiding, van de hand van mr. Caspar van Heel. Het is overzichtelijk en helder geschreven – een aanwinst voor de onderzoeker voor wie deze Romeinse bronnen door de opzet ervan (bijzonder sterk afgekort Latijn) tot dusver

moelijk toegankelijk waren. Opmerkelijk genoeg voorziet auteur Caspar van Heel zijn inleiding zowel van zijn naam alsook van een copyright-symbool. Een statement?

Afsluitend moet vastgesteld worden dat de onmiskenbare ambities waarvan dit boek blijk geeft, helaas niet of slechts zeer ten dele waargemaakt worden; daarvoor vertonen de ruim 500 pagina's van de hoofdstukken 4, 5 en 6 – dus op dat van Caspar van Heel na – teveel structurele gebreken. Evenals dat het geval was bij Hesselink's eerste Plechelmusboek uit 2007 (zie de bespreking daarvan in 't Inschrien 2008-1), kan ook dit tweede opus alleen maar gebruikt worden wanneer de lezer een kritische hertoetsing der gehanteerde bronnen toepast, inclusief die van de bijlagen met kaarten en tekeningen. Het boek heeft nu het gevaar in zich dat over de middeleeuwse geschiedenis van Twente weer

nieuwe mythen zullen ontstaan. Het zou mooi zijn wanneer een team van specialisten – waaronder een archeoloog! – de verschillende publicaties van de afgelopen decennia eens ter hand zou willen nemen om een goed overzichtswerk te schrijven over de geschiedenis van Twente tussen globaal de Romeinse IJzertijd en de zestiende eeuw.

Tot slot mijn hartelijke dank aan Jan Oude Nijhuis, Dick Schlüter en René Rorink voor hun commentaar op een eerdere versie van de tekst van deze bespreking.

Tilly Hesselink-van der Riet, Wilhelm Kohl, Caspar van Heel, G.A.M. Ankone, Oldenzaal in Twente. Merovingisch Karolingisch Koningsgoed. Overgedragen aan St. Maarten en Hanzestad ca. 55 v.Chr. – ca. 1800., Stichting de Twentse Krans, Albergen, 2012. ISBN 978.90.80982.802, hardcover, 808 pag., € 35,-

Cursus "landelijke bouwkunst in Twente"

Duur: 5 ochtenden van 10.00 uur - 12.00 uur.
Data: zaterdagmorgen 27 april, 4, 11 en 25 mei 2013, plus opmeetpracticum
Plaats: verenigingscentrum Oudheidkamer Twente, Stroinksbleekweg 12 B, 7523 ZL Enschede (tegenover ingang Twentse Welle).
Telefoon: 053 4787447.
Cursusleiding: Dr. Everhard Jans, tevens docent

1e morgen: Ontwikkeling van prehistorie tot en met de middeleeuwen. Het los hoes vanaf 1200.
2e morgen: Mr. René Rorink: Aspecten van het blijversrecht in Noordoost-Twente, vroeger en nu.
3e morgen: Bijgebouwen op Twentse boerenerven: korenspieker, bakhuis, schuurvormen, hooiberg, geubel.
4e morgen: Ankerbalkconstructie, consoles, onderschoer, gevel- en stiepeltekens, houten topgevel en wolfsdak, vakwerkwanden.
5e dagdeel: Het opmeten van een historische boerderij. Schetsboek, potlood, duimstok etc. meennemen.

Facultatief: excursie naar Drentse museumdorp Ovelte. Nader te bepalen.

Achtergrond informatie:

In 2013, het nieuwe Jaar van de Boerderij, is het 50 jaar geleden dat architect Jan Jans (1893 – 1963) is overleden. De Oudheidkamer Twente acht het zinvol om een nieuwe generatie te interesseren voor de boeiende landelijke bouwkunst van Twente en het Nedersaksische deel van Nederland.

Docenten:

Dr. Everhard Jans schreef zijn dissertatie over Oude burgerhuizen tussen IJssel en Eems. Verder schreef hij vele artikelen en enkele boeken over landelijke bouwkunst.

Mr. René Rorink is kenner van de streekhistorie en wooncultuur van Noordoost Twente. Hij heeft hierover meerdere artikelen en boeken gepubliceerd.

Aanmelding: opgave is mogelijk door een bedrag van € 50,00 (niet-leden € 60,00) over te maken op bankrekening 12.95.76.379 t.n.v. penningmeester Oudheidkamer Twente te Enschede onder vermelding van "landelijke bouwkunst". Het aantal cursisten is beperkt tot 18 personen. Plaatsing geschiedt in volgorde van aanmelding.

Wat schrif dat blif (9)

Goaitsen van der Vliet

De vorige aflevering van deze rubriek ging over de negentiende-eeuwse woordenlijsten van Behrns en Te Velthuis. Beide handschriften hadden misschien kunnen uitgroeien tot het allereerste Twentse woordenboekje, maar ze lijken vooral voor eigen gebruik bedoeld te zijn geweest. Er zit weinig systeem in, en de nodige ophelderingen voor andere lezers ontbreken. Toch was het pionierswerk, in een tijd dat de oostelijke streektaalen door de schrijvende en lezende elite nog lang niet voor vol werden aangezien. Mocht het nog eens zo ver komen, dan moest er eerst nog heel wat water door Regge en Dinkel stromen.

In de jaren die volgden verschenen wel eens rijtjes woordverklaringen en uitdrukkingen in taal- en onderwijskundige bladen, maar het zou nog een hele eeuw duren, tot na de Tweede Wereldoorlog, voordat er echte publiëksuitgaven aan de taal van Twente werden gewijd. De lijst in het vorige nummer van 't Inschrien getuigt hiervan.

Maar lang niet alles verscheen in druk. Los van elkaar werkten verscheidene liefhebbers van de *moderspraak* aan eigen woordenverzamelingen. Ordelijke handschriften of stapels ruwe notities die zinloos achterbleven als de maker ervan kwam te overlijden.

Grote voorbeelden hiervan zijn de al eerder vermelde taalschatten van Bezoen (-1953), Dingeldein (-1953), Vloebeld (-1961) en Huzink (-1962). Ieder met duizenden Twentse woordverklaringen. Als al die aantekeningen toen een beetje waren gestroomlijnd en samengevoegd, dan had Twente midden jaren zestig al een heel aardig streekwoordenboek kunnen hebben. En dan hadden de woorden uit het proefschrift van Ribbert over de taal van Tilligte (1932) en het *Abecedarium* (1963) van Buursink er misschien nog wel bij gekund!

Helaas was het toen net hommeles in de Twentse taaltuin. Dat kwam door de roerige ontvangst van de voor die tijd nogal openhartige novelle *De boetenste duusternis* (1961) van Johan Gigengack. De in 1955 opgerichte Twentse Schrieverskring ging na het overlijden van *grand old master* Vloebeld door interne tegenstellingen in rook op. De ego's waren groter dan de gedeelde idealen. Naar Frank Löwik in *De Twentse Beweging* (2003) werden zo de jaren zestig voor de streektaal de *stille jaren*.

Kortom: de nodige ambities en samenwerkings-

verbanden voor het uitgeven van een breed gedragen Twents woordenboek waren er niet. De nagelaten verzamelingen bleven liggen waar ze lagen, tot in lengte van dagen.

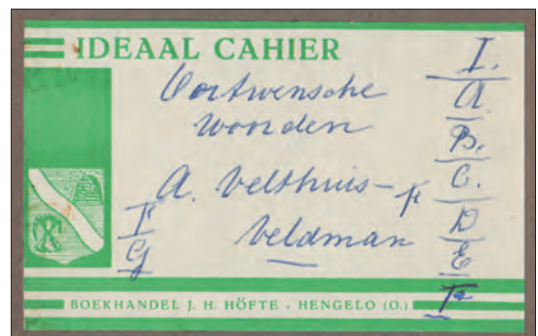
Ondertussen werkten G.J.H. Dijkhuis in Borne en K.D. Schönfeld Wichers in Rijssen, ieder op zijn eigen wijze, aan respectievelijk *Twents in Woord en gebruik* en *Woordenboek Nederlands Twents*. Beide verschenen in druk in 1979.

Tot zo ver het grote werk. Kleine voorbeelden van vergeten verzamelingen van Twents taaleigen zijn er ook. Twee daarvan die de afgelopen jaren zijn opgedoken, worden hierna besproken.

1. Oertwentsche woorden (1975) van de in Oldenzaal geboren Anna Veldman (1893-1986).

Voorin de eerste van dit viertal, mogelijk uit een boedelverkoop afkomstige schoolschriften verduidelijkt de maakster:

Zeer oude Twentsche woorden verzameld door ondergetekende, nergens uit gehaald of opgezocht. Veel van thuis gehoord en in de omgeving. Ermee begonnen 8 maart 1972.

Op 15 december 1974 de 1000ste volgeboekt.
A. Velthuis-Veldman, Jr. Schefferlaan 35,
Hengelo. Geboren te Oldenzaal 12 februari
1893.

Veel meer dan dit weten we nog niet van deze, misschien wel enige vrouw ooit die Twentse woorden vergaarde. Uit haar introotje maken we op, dat ze hiervoor putte uit herinneringen aan haar jeugdijaren aan het begin van de vorige eeuw. De kans is groot, dat ze die doorbracht in haar geboorteplaats Oldenzaal, maar zeker is dat niet. Om de weergegeven taal goed te kunnen duiden, willen we dat natuurlijk wel graag weten.

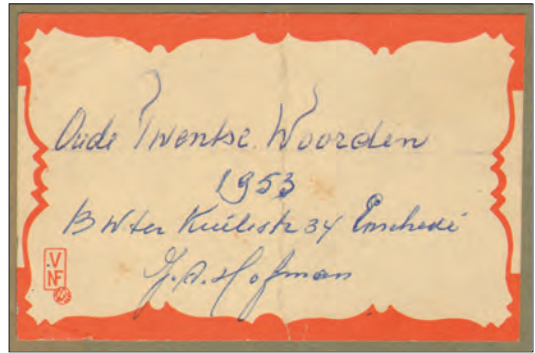
Het handschrift bevat flink wat stads (Hollands) idioom, maar ook zeker zo veel oude, soms nergens anders bekende Twentse woorden. Een deel lijkt uit de informele omgangstaal van jongeren te komen.

De handicap van deze verzameling is, dat er nauwelijks vertalingen bij staan. We kunnen dan ook alleen maar gissen naar de betekenissen van woorden als *beseabeld*, *fronthoorn*, *geviefd*, *klunger*, *knapkook*, *knuppelkook*, *krentenkökker*, *piepsnot*, *rotsjwans*, *slepklomp*, *slupperd*, *stoeter*, *strong*, *teksen*, *tier-an*, *treatern*, *voela*, *weidmännekes* en *zieder*.

Over Anna Maria Gesina Veldman is op genealogische websites te vinden, dat ze vier broertjes en zusjes kreeg die allemaal heel jong stierven. Haar vader, bakker Johannes Lambertus Veldman, overleed toen ze elf was. Ze trouwde met de Hengelose leraar Lambertus Velthuis (1891-1981). Via Google en de website Graftombe bleek nog te achterhalen dat het echtpaar begraven ligt in Roermond. Op de steen is hij *Mijn dierbare man* en zij *Onze dierbare oma*. Kinderen waren er in 1986 blijkbaar niet meer. Kleinkinderen wel.

2. Oude Twentse Woorden (1953) van de in Enschede geboren Jan Hofman (1905-1998).

Dit handschrift dook op in de nalatenschap van journalist/schrijver Johan Buursink. Het bevat ruim 450 vaak wat minder bekende woorden en uitdrukkingen. Gelukkig allemaal met verklaringen die later (en deels door een ander) toegevoegd lijken te zijn. Een paar bladzijden bevatten knipsels met rijmen van *Graads van 'n*

Wegwiezer (Lex Meuris) uit de eerste maanden van 1953, inclusief watersnoodramp.

Van woordenlijster Jan Albert Hofman en zijn bronnen weten we bitter weinig. Maar wel dat zijn beide ouders uit het noorden van het land kwamen. Dan is het natuurlijk de vraag waar en van wie hij zijn Twentse woordenschat heeft opgedaan. Stadsplat is het duidelijk niet, vanwege het voorkomen van oude ou-klanken waar je de o van rose zou verwachten, zoals in *goustok* en *ousbalg*. Vergelijkbare varianten kennen we uit het werk van Hendrik Eitink (Enschede 1895-1971) en uit de 19e eeuw. Waar zou Hofman die hebben gehoord?

Onderaan een half met gezegden en volksrijmpjes gevulde bladzij is een plaatsnaam neergekrabbeld: *Bornerbroek*. Laat Johan Buursink ons hier weten waar we het moeten zoeken? Het gegeven dat de eerder genoemde *Wegwiezer* een Bornse uitgave was, wijst ook al in die richting. Maar ja, met enkel veronderstellingen komen we er niet.

Tot slot, voor de afwisseling nu eens mét vertalingen, wat woorden uit Hofmans lijst die we nog niet kenden uit andere bronnen: *heuerd* (regenwolk), *jewweln* (vervelend doen), *mekkel* (groot), *miernstroo* (hard gras, wildgewas), *preisterears* (praatjesmaker), *prökkel* (kachelpook), *stoomrok* (fabrieksrok), *trenselsn* (treuzelen) en *zoepdörke* (dronkaard).

Oproep

Lezers die ons iets kunnen vertellen over Anna Veldman, Jan Hofman of de onbekende woorden, zijn bijzonder welkom bij de Twentse Taalbank. Andere belangstellenden natuurlijk ook.

Uit de collectie van de Oudheidkamer: Boudewijn's Proza en Poëzij ten voordeele der bewoners van Twenthe

Robert Kemper Alferink

In het voorjaar van 1845 verscheen bij uitgeverij J.M. van 't Haaff te 's-Gravenhage een boek met de titel Proza en Poëzij. Uitgegeven ten voordeele der bewoners van Twenthe. De inhoud werd volgens het titelblad verzameld door ene Boudewijn, en het boek werd gedrukt door de Haagse drukker Giunta d' Albani. Het bevat bijdragen van de belangrijkste Nederlandse auteurs en dichters van dat moment. In Twente is de publicatie desondanks nauwelijks bekend. In de collectie van de Oudheidkamer Twente is een exemplaar aanwezig, één van de weinige die bewaard zijn gebleven.

Massa's van ijs, ter grootte van eendeneieren

In het voorwoord geeft uitgever Van 't Haaff aan dat het boek verscheen *'ten voordeele der arme Twenthenaren, die door een hagelslag in Junij 1844 zoo jammerlijk veel hebben geleden'*. Op 9 juni was een zwaar noodweer over Twente getrokken dat volgens de Kamper Courant 'dergelijk zwaar en verwoestend [was], dat daarvan hier te lande schier geen voorbeeld bestaat'. De veelbelovende oogst van dat jaar was vernield. Een lang aanhoudende, koude, noordenwind, zorgde voor een zwaar onweer. 'Schrikkelijk stortten massa's van ijs (want het kon geen hagel heeten) neder en veroorzaakten een geluid als van een legertrain, die in gespoorden draf eenen harden weg passeert.' De hagel was veelal hoekig en puntig van gedaante, ter grootte van hoender- en eendeneieren. Tot vier uur ná het onweer, had er nog een laag smeltend hagel over de Twentse akkers gelegen.

De buurtschappen Driene, Usselo, Broekheurne en Rutbeek, in de toenmalige gemeente Lonneker, werden zwaar getroffen. Vanuit Haaksbergen was de bui richting de Lonneker buurtschappen getrokken, waarna deze afboog richting Hengelo en Weerselo. De meeste schade werd veroorzaakt aan de rogge, 'die in haren schoonsten wasdom stond en naar eene golvende korenzee geleek, en in minder dan ¼ uur werd vernield en zoodanig, dat nagenoeg niets daarvan overbleef en meer dan 200 bunders verwoest werden.'

De Kamper Courant besteedde op 27 juni 1844 uitgebreid aandacht aan deze ramp voor de Twentse landbouw. Op de redactie van de krant was iedereen welkom om 'iets, hoe gering ook, tot leniging van zoo veel ramp bij te dragen'. Vier dagen later, 1 juli, was het landelijk nieuws.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant nam het verslag uit de Kamper Courant integraal over. Het Dagblad van 's Gravenhage wist het dezelfde dag nog aan te vullen met nieuws vanuit Zwolle: 'Zowel de opbrengst van den oogst van dit jaar, als het zaaikoren voor het volgende, is verloren, en zeer vele landlieden kunnen dit verlies niet lijden.' Schade-experts taxeerden het verlies op 'eene tonne gouds'. Al spoedig werd er dan ook overgegaan tot een provinciale collecte.

Intekening

Op 5 juli, vier dagen nadat het nieuws over deze catastrofe in de landelijke dagbladen verscheen, plaatste de Haagse uitgever J.M. van 't Haaff een advertentie in het Dagblad van 's Gravenhage. 'J.M. van 't Haaff, alhier, zal binnen weinige dagen verkrijgbaar stellen Prospectussen en Inteekelijsten op een Bundel POEZIJ en PROZA van gemengden inhoud, bijeengebragt door eenige der geachtste letterkundigen van ons Vaderland, uit te geven geheel ten voordeele van de noodlijdenden te Twente.' Van 't Haaff stuurde verzoeken aan de *meest geliefkoosde Letterkundigen van ons Vaderland*, met het vriendelijk verzoek een of meerdere verhalen af te staan voor publicatie. Hij kreeg enorm veel respons, *zóó [veel] zelfs, dat sommige ingezonden bijdragen [...] zijn teruggezonden moeten worden uithoofde van plaatsgebrek.*

Dagblad van 's-Gravehage, 5 juli 1844.

Op 18 juli was de prospectus al door heel Nederland verzonden. De bundel zou tussen de 15 á 20 vellen druks, ofwel katernen van 16 pagina's, gaan bevatten, elk vel á 15 centen. Hoe omvangrijk de bundel zou worden, was op dat moment nog niet bekend. Tot 15 augustus had men de gelegenheid om in te tekenen. Over belangstelling was niet te klagen, mede met dank aan advertenties in de Opregte Haarlemsche Courant en het Algemeen Handelsblad. De Nieuwe Rotterdamsche Courant wist zelfs te melden, dat koning Willem I had ingetekend op een aanzienlijk aantal exemplaren, evenals kort daarna zijn twee zonen, kroonprins Willem en prins Frederik. En: 'ook hier ter stede vindt dit edelen plan in alle kringen den meesten bijval.' Al snel na het verschijnen van het prospectus bleek dan ook dat het aantal intekenaren ver boven de geplande oplage uitkwam, zodat Van 't Haaff zogenaamd besloot tot het drukken van een tweede oplage, nog voor de eerste ter perse kwam.

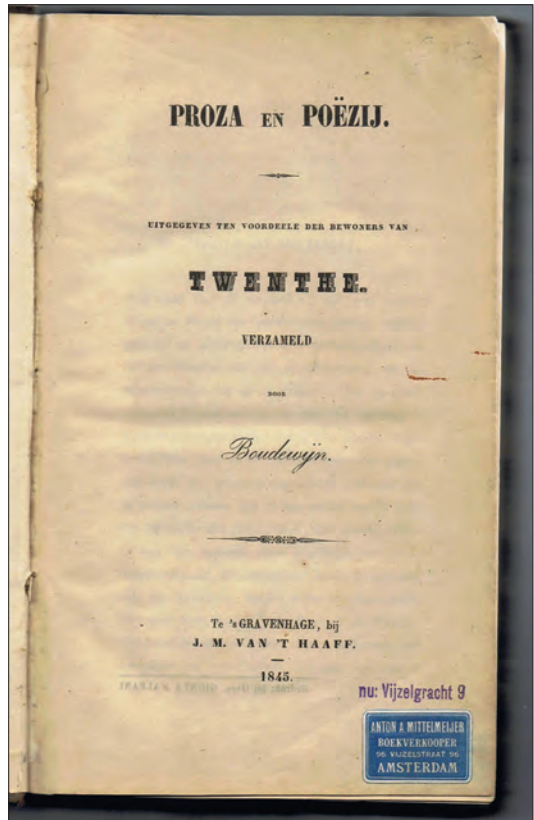
Algemeen Handelsblad, 18 juli 1844.

Opregte Haarlemsche Courant, 19 april 1845.

Feitelijk werd de eerste oplage dus gewoon verhoogd. Dat werd mogelijk mede veroorzaakt door de toenmalige gouverneur van Overijssel, Johan Derck van Rechteren van Ahnem, die in november – ruim vijf maand ná het noodweer! – nog een bestelling van 190 exemplaren plaatste. 'Hierin ook is de voorname rede gelegen, dat de uitgave tot nu toe [januari 1845] is verstraagd', aldus uitgever Van 't Haaff. De distributie liet

nog langer op zich wachten. Pas op 19 april 1845 meldt de Opregte Haarlemsche Courant dat Van 't Haaff het boek aan de intekenaren had verzonden.

Titelpagina van een exemplaar van Proza en Poëzij, verkocht tussen 1906-1930 door boekhandelaar Mittelmeijer in Amsterdam. Collectie: auteur.

Inhoud van het boek

Zoals de titel laat zien bestaat het boek uit een deel proza en een deel poëzie. De eerste helft bevat onder andere verhalen van B. Th. Lublink Weddik (*Uit het dagboek van oud-oom Jakob*), een *Redevolging over de verderfelijke gevolgen van de navolging der natuur, in een zedelijken zin genomen*, van P. van Limburg Brouwer, een artikel van samensteller Boudewijn getiteld *Eens Konings Uitvaart* over de begrafenis van koning Willem I in Delft en verschillende korte artikelen van de militair J.B. Christemeijer, W.H. Warnsinck, voorzitter van 't Nut, Henrietta Maria L[angelaan], directrice van een gesticht in Zetten en D. Veogens, griffier der Tweede Kamer.

Poëzij werd onder andere aangeleverd door predikant K.N. Meppen, hij schreef een negental *Christelijke feesttoonen en uitboezemingen*. Daarnaast bevat het boek een aantal bijdragen van ook nu nog bekende auteurs. Zo schreef A.L. Lesturgeon, predikant en schrijver uit Drenthe en behorend tot de drie podagrissen, een gedicht getiteld *Minneklacht*. J.J.L. ten Kate publiceerde zijn *Kunst en geloof* en S.J. van den Bergh *Winterlijden*. De meest bekende auteur is Jacob van Lennep, die een bijdrage schreef onder de titel *De gebroeders*. In totaal werden er door 21 auteurs bijdragen aangeleverd.

De samensteller

Alle bijdragen in de publicatie werden verzameld door ene Boudewijn, pseudoniem voor Jacobus Leunis van der Vliet. Geboren in Zierikzee op 19 november 1814. Als zoon van Christiaan van der Vliet en Maatje Hoogstraten, was hij daar – zeer tegen zijn zin – apothekersbediende. Van der Vliet begon te schrijven aan kleine stukken proza, poëzie en hyperromantische verhalen die verschenen in almanakken, jaarboekjes en tijdschriften zoals het *Leeskabinet* en de *Tijdspiegel*. In november 1844 maakte hij bekend dat hij zich in Den Haag zou vestigen om zich geheel aan de letterkunde te wijden. Door te schrijven en te vertalen (o.a. Dickens, Dumas en G.P.R. James) en mede een boekhandel zonder winkel te beginnen achtte hij het mogelijk de kost te verdienen. In afzonderlijke werken publiceerde hij onder het pseudoniem Boudewijn *Jonge Jufvrouwen* (1845) en *Beelden en schaduwen* (1847). Van der Vliet werd al snel lid van het Haagse *Letterkundige Genootschap Oefening kweekt kennis*. Daarmee verkreeg hij op informele wijze toegang tot een breed gezelschap dichters en schrijvers die toen al landelijke bekendheid genoten.

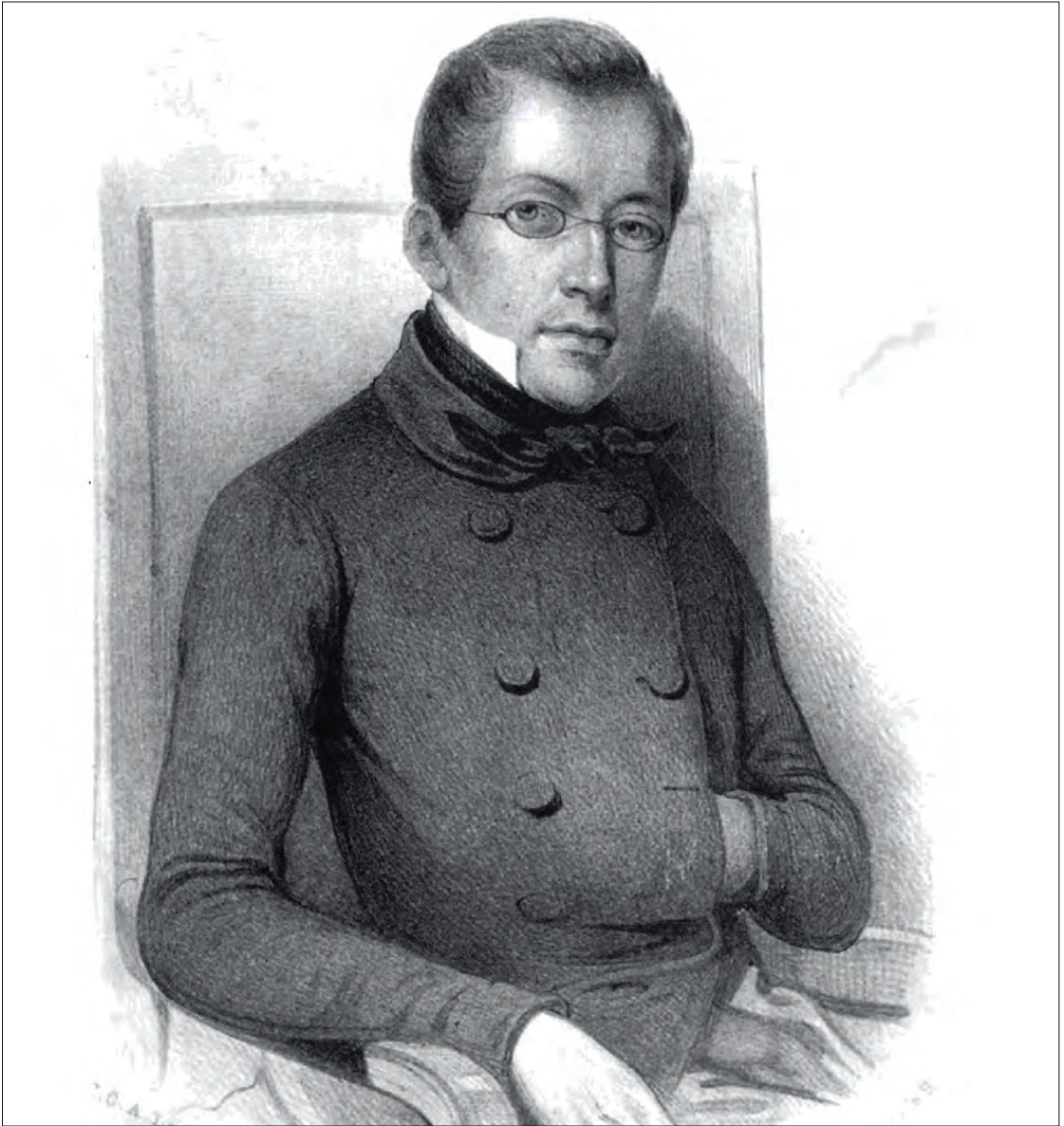
Daarnaast besloot hij om een tweewekelijks cultureel blad, getiteld *De Tijd*, uit te geven, dat onder zijn redactie vanaf 1845 zes jaar zou verschijnen. In de beginjaren werkten hier vooraanstaande auteurs aan mee, als Kneppelhout, Tollens, Bosboom-Toussaint en de al genoemde Van Lennep. Vanaf de tweede jaargang nam hij advertenties op. Omdat hij zich niet aan het zegelrecht hield, werd hij vervolgd

door justitie. Dat was juist een goed reclame-middel om zijn inkomsten te vergroten. In 1849 verbond hij aan zijn tijdschrift een loterij van boeken en platen. Van der Vliet wist het daarmee tot een winstgevende onderneming te maken. Uiteindelijk keerde het tij echter, doordat verschillende criticasters pamfletten en andere teksten tegen hem begonnen te schrijven. In zijn laatste levensjaren verbitterde hij, mede door zijn slechte gezondheid. Van der Vliet had meer vijanden dan vrienden en overleed jong op 11 november 1851 in Den Haag. Uit zijn huwelijk met Anthonetta Bernardina Hagedoorn werd een dochter geboren.

Recensies

In het literaire tijdschrift *De Gids* verscheen in 1845 al een eerste recensie, met de initialen E.J.P. ondertekend. De recensent is niet mild in zijn oordeel over samensteller Boudewijn en diens uitgever: 'Wij twijfelen er aan, we zijn er schier zeker van, dat geen van beide Heeren, geen der overige bijdragers in Twenthe het levenslicht zagen, aan Twenthe door bijzondere banden zijn verknocht. De bundel zou dan ten minste een enkel stukje inhouden, dat van Twentschen oorsprong getuigde, waardoor wij in Twenthe werden verplaatst, dat ons medelijden inriep door eene aanschouwelijke schildering der gevolgen van dien Twentschen hagelslag.' Slechts in twee stukken proza werd Twenthe aangehaald, in de poëzie werd er überhaupt niet over gerept.

Een jaar later verscheen nog een tweede recensie, van een anonieme auteur, in *Vaderlandsche Letteroefeningen*. Hij roemt de vanzelfsprekende kwaliteiten van het grootste deel van de auteurs, waardoor de lezer veel onderhoudends kon lezen. Enkele waren overigens al wel gepubliceerd, maar 'men ontmoet ze toch bij vernieuwing met genoegen weder.' Bijdragen van J.B. Christemeijer, C.P.E. Robidé van der Aa en W.H. Warnsinck bevielen de recensent het best. De poëzie was van mindere kwaliteit: bijdragen van Hendrik Tollens en A. Bogaers ontbraken en de kunstmatige hoogdravendheid deed de recensent duizelen. Verschillende zinnen liepen volgens hem slecht, enkel 'om des rijms wille'. Desondanks zagen beide recensenten wel de goede intenties voor

Boudewijn, geportretteerd bij zijn In memoriam in De Tijd, jaargang 1852.

het drukken van het boek, en de deernis, die door het verslag van de ramp in de landelijke dagbladen bij de uitgever was opgewekt.

Het voordeel voor de bewoners van Twenthe

In de negentiende eeuw verschenen veelvuldig gelegenheidspublicaties, waarvan de opbrengsten geheel of gedeeltelijk ten goede zouden komen aan slachtoffers van rampen en aan andere hulpbehoevenden. In de eerste hulp kon met de opbrengst van deze publicatie echter niet worden voorzien. Pas anderhalf jaar ná die

allesverwoestende hagelbui, verscheen er op 8 oktober 1845 nog een kort stukje in het Dagblad van 's Gravenhage. 'Met genoegen vermelden wij, dat de bundel proza en poezij, ten voordeele der armen van Twenthe [...] tot dusverre heeft opgebracht het zuiver en onbelast bedrag van zes honderd vijf en twintig gulden vijf en twintig cents, die aan den gouverneur der provincie Overijssel voor de voornoemde armen zijn toegezonden'.

Verantwoording

Over de directe aanleiding tot het verschijnen van de *Proza en Poëzij ten voordeele der bewoners van Twenthe* is niets bekend. Voor zover nu inzichtelijk had noch Van der Vliet noch uitgever Van 't Haaff contacten in Twente. Aanvullingen hierop kunnen worden gericht aan het redactieadres.

Er zijn drie exemplaren van Proza en Poëzij in openbare bibliotheken in Overijssel: in de Athenaeumbibliotheek in Deventer, de Twente-collectie van de Openbare Bibliotheek in Enschede en bij de Oudheidkamer Twente, no. G3 B77 BOUD.

Voor dit artikel is voornamelijk gebruik gemaakt van de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren, online te vinden op www.dbnl.nl. Hier is ook meer informatie te vinden over de aangehaalde auteurs van *Proza en Poëzij*. Cornelis van Schaick (1808-1874), predikant te Dwingeloo, schreef een uitgebreid In memoriam voor Boudewijn, dat verscheen in *De Tijd*, jaargang 1852, uitgegeven door Van der Vliets weduwe.

VAN MEGGELEN KERSSENBERG ASSURANTIËN

VERZEKERINGEN HYPOTHEKEN PENSIOENEN

Boddenkampsingel 86 - 88
Postbus 334, 7500 AH Enschede
Telefoon: 053 - 435 01 04
E-mail: info@vmk-assurantien.nl

ELEKTROBURO
H. VOS B.V.

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS
INSTALLATEURS B.V.

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

DE
LIJSTENMAKERIJ
GOVAARTS & HOMAN

Hengelosestraat 164
7521 AK Enschede
tel 053-4353678

www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmateriaal

Dams

Accounting & Advies

Boddenkampsingel 89
7514 AP ENSCHEDE

www.damsaccounting.nl

Tel: 053 - 434 62 19
Mail: info@damsaccounting.nl

www.kienhuishoving.nl

Enschede Pantheon 25 Postbus 109 7500 AC Enschede Tel. (053) 480 42 00

Oldenzaal Wilhelminastraat 14 Postbus 303 7570 AH Oldenzaal Tel. (0541) 57 31 00

LaRoche

Steaks & Seafood

Hengelosestraat 200 te Enschede
Tel. 053 - 43 53 855

www.restaurantlaroche.nl

Dat u meebeslist over onze winst. Dat is ons idee.

Uw stichting wil haar speeltuin restaureren maar heeft onvoldoende geld. Uw vereniging wil haar vrijwilligers graag een cursus laten volgen maar het huishoudboekje laat dat niet toe. Voor deze en andere projecten biedt ons Stimuleringsfonds uitkomst.

Met het Stimuleringsfonds wil Rabobank Enschede-Haaksbergen kleinschalige, lokale projecten op duurzaam, economisch, maatschappelijk en cultureel terrein een zetje in de rug geven. Dat is ons idee.

Heeft u een goed doel?
Dan zorgen wij voor de middelen.

Rabobank. Een bank met ideeën.

Kijk voor meer informatie op
www.rabobank.nl/eh

